

УДК 347.6

КЛІМ С. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДИТИНИ НА СІМ'Ю В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Анотація. У статті розглядаються питання забезпечення належних умов виховання дітей в місцях позбавлення волі. Робиться висновок про необхідність врахування добросовісності виконання обов'язку щодо виховання дитини матір'ю-ув'язненою під час визначення місця проживання дитини. Акцентується увага на потребі встановлення державних гарантій забезпечення фізичного, морального та духовного розвитку дитини в колонії.

Ключові слова: право на сім'ю, право дитини на фізичний, духовний та моральний розвиток, право та обов'язок батьків на особисте виховання дитини, місця позбавлення волі.

Постановка проблеми. Впродовж довгого часу тривають дискусії навколо нарізної проблеми забезпечення прав та інтересів дитини, матір якої відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. На сьогоднішній день в Україні функціонує дві виправні колонії з будинками дитини, зокрема: Чорноморська виправна колонія № 74 та Чернігівська виправна колонія № 44. Незважаючи на наявність закріплених у Кримінально-виконавчому кодексі України норм, що спрямовані на встановлення гарантій забезпечення реалізації права дитини на повноцінний розвиток, практика їх реалізації засвідчує, по-перше, про те, що держава «забуває» про свої зобов'язання у випадках, які стосуються витрати бюджетних коштів (наприклад, адміністрація Чорноморської виправної колонії без остраху публічного резонансу клопоче про надання спонсорської допомоги у вигляді одягу, їжі, медикаментів та інших необхідних речей дитячого вжитку, зазначаючи при цьому, що можливість утримання дітей в Дитячому будинку при колонії не передбачена бюджетом [1]); і друге, власне, впливає з першого: умови проживання та виховання дітей в таких місцях не є належними для нормального розвитку. Ускладнюється таке положення справ ще й тим фактором, що діючий КВК України передбачає чисельні пільги для ув'язнених жінок, які мають дітей до трьох років, внаслідок чого виникає можливість зловживання своїми материнськими правами з метою отримання полегшених умов відбування покарання. Така ситуація породжує необхідність встановлення пріоритету в бінарному концепті права на сім'ю. Звісно, на-

дати чітку та остаточну відповідь на питання, що важливіше: матеріальні інтереси дитини (і, як наслідок, реалізація права на повноцінний духовний та фізичний розвиток) або надання їй середовища материнської любові (в результаті здійснення права жінки на материнство) – видається неможливим, оскільки в даному випадку задіяна моральна складова суспільних відносин, а законодавець може лише встановити зовнішні рамки регулювання таких відносин, у зв'язку з чим метою даного дослідження є розробка теоретичних та нормативних орієнтирів щодо здійснення процесу реалізації права на сім'ю в місцях позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши існуючу систему правових норм, що направлена на врегулювання питання дотримання прав дітей, які залишаються з матерями-ув'язненими, необхідно констатувати, що в даному випадку відбувається поєднання приватноправових та публічно правових начал, а зазначена сфера характеризується диxотомією приватного та публічного права. Так, з одного боку, відбувається реалізація права жінки на особисте виховання дитини, що регламентується нормами Сімейного кодексу. З іншого боку, самі умови, в яких відбувається дане виховання, створює держава, шляхом закріплення відповідних норм у Кримінально-виконавчому кодексі. Отож, розглянемо детальніше правову регламентацію виховання дітей в місцях позбавлення волі.

Аналіз міжнародно-правового регулювання охорони та захисту прав дитини свідчить про дуалістичний підхід міжнародного співтовариства до перебування дитини із матір'ю в місцях позбавлення волі. Так, Конвенція про права дитини закріплює право дитини на батьківське піклування (ст. 7), зазначаючи при цьому, що держави-учасниці Конвенції поважають та стимулюють підтримку регулярних особистих відносин дитини з батьками. Разом з тим підкреслюється обов'язок держав приділяти першочергову увагу найкращому забезпеченню інтересів дитини. Аналогічні положення, передбачені і в СК України, зокрема ст. 151, передбачає переважне право та обов'язок батьків на особисте виховання своїх дітей. У випадку виховання дітей у виправних колоніях має особливе значення саме добросовісна реалізація *обов'язку* матері щодо виховання своєї дитини. Причому в даному випадку викликає інтерес категорія виховання. Найбільш авторитетні фахівці у сфері приватного права під вихованням розуміють довгостроковий процес впливу на дитину, що передбачає здійснення батьками ціле направлених дій, які за мету мають досягнення певного результату та несвідомий вплив на дитину, який відбувається постійно в процесі спілкування батьків та дітей. Обов'язок особистого виховання дитини включає в себе: спілкування з дитиною, визначення місця проживання дитини, піклування про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток. Підкреслюємо червоною лінією, що саме питання *добросовісності* виконання обов'язку виховання дитини матір'ю повинне стати знаменням в подальшому вирішенні долі дитини, оскільки чинний Кримінально-виконавчий кодекс України передбачає ряд пільг відбування покарання у ви-

гляді позбавлення волі для жінок, що мають дітей до трьох років. Зокрема, матері-годувальниці можуть одержувати продуктові посилки (передачі) в асортименті, який визначається медичним висновком; засуджені жінки можуть проживати із своїми дітьми віком до трьох років у будинку дитини, для цього адміністрація виправної колонії створює необхідні умови для проживання і контролю за поведінкою жінок у будинку дитини; засудженим жінкам, які сумлінно ставляться до праці і додержують вимог режиму, постановою начальника виправної колонії за погодженням із спостережною комісією може бути дозволено проживання за межами виправної колонії до досягнення дитиною трирічного віку. Причому в останньому випадку жінки можуть носити одяг, прийнятий у цивільному вжитку, мати при собі гроші та цінні речі; можуть без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки (передачі) і бандеролі, витрачати гроші, мати побачення з родичами та іншими особами; користуються правом вільного пересування по території, межі якої визначаються начальником виправної колонії; у разі хвороби засуджених або їхніх дітей вони можуть поміщатися в місцеві лікувальні заклади охорони здоров'я. Харчуванням, одягом, а також комунально-побутовими послугами вони забезпечуються за нормами, встановленими для засуджених, які відбувають покарання у виправній колонії. (ст. ст. 141, 142 КВК України). Необхідно зазначити, що законодавець закріпив можливість обмеження зазначених пільг лише у випадку порушення вимог режиму відбування покарання та встановлених правил поведінки, залишаючи поза увагою аспект сумлінності виконання батьківських обов'язків, у зв'язку з чим може виникнути ситуація штучного підвищення демографічного рівня в країні засудженими з метою отримання передбачених благ. Тому, на нашу думку, необхідно внести зміни в КВК України, а саме при вирішенні питання щодо надання зазначених пільг необхідно враховувати не тільки поведінку засуджених, але і сумлінність виконання ними обов'язків по вихованню дитини. Підтверджує запропонований умовивід і законодавча практика розвинутих країн, зокрема США. У Дитячому центрі при виправній установі «Бедфорд Хіллз» в американському штаті Нью-Йорк є ясла, де діти ув'язнених, які беруть участь у розроблених для них програмах, знаходяться до досягнення одного року. Коли з'являється впевненість у тому, що мати і дитина зможуть жити разом, цей період продовжується ще на півроку. Центр займається як дітьми, що проживають разом зі своїми матерями у виправній установі, так і дітьми, які живуть за межами цієї установи, а також допомагає жінкам відчувати себе справжніми матерями [3]. На увагу заслуговує те, що адміністрації виправних установ застосовують індивідуальний підхід для вирішення кожної окремої справи щодо залишення або відібрання дитини від матері. Впровадження такого досвіду в українську правову систему допоможе, по-перше, скоротити чисельність псевдоматерів, по-друге, сприятиме охороні здоров'я дітей. Причому при вирішенні питання стосовно відібрання дитини від засудженої матері визначальним має бути не лише

слово адміністрації колонії, а й активну участь в цьому процесі повинні приймати органи опіки та піклування, в обсяг повноважень яких включено захист прав дітей (Порядок

провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866).

Потребує уваги стаття 51 Конституції України, яка встановлює обов'язок держави щодо гарантування охорони сім'ї, дитинства, материнства та батьківства. Виходячи з чого, зазначаємо, що піклування про здоров'я, фізичний та духовний розвиток дитини є не лише обов'язком батьків, а й складає обов'язок держави, що набуває особливої актуальності під час перебування дитини у виправних колоніях. Зупинимось на міжнародних стандартах регламентації даного питання.

Мінімальні стандартні правила поведінки із ув'язненими (прийняті резолюцією ООН 663 СІ (XXIV) 31 липня 1957 року) відображають загальний принцип і практику поведінки із в'язнями, зокрема одним із беззаперечних постулатів є створення умов для матерів-в'язнів, що мають новороджених дітей: «Матерям-в'язням дозволено залишати немовлят коло себе. Держави повинні передбачити створення ясел, де працював би кваліфікований персонал. Туди слід поміщати дітей у періоди, коли матері не матимуть можливості піклуватися про них» [2].

Більш конкретні заходи створення умов для проживання дітей разом із матір'ю у виправних колоніях передбачені Рекомендацією 1469 Парламентської асамблеї Ради Європи «Матері та діти молодшого віку в пенітенціарних установах», серед яких на увагу заслуговує обов'язок держави виділяти у виправних установах блоки загального та полегшеного режиму, які мають соціальну службу, для утримання в них невеликої кількості матерів. У цих блоках необхідно організувати догляд за дітьми з належними умовами, де головна увага приділялась би інтересам дітей. Персонал повинен мати спеціальну підготовку по догляду за дітьми. Аналогічні положення передбачають і Європейські пенітенціарні правила 2006 року.

Кримінально-виконавчий кодекс України в цілому відповідає встановленим міжнародним стандартам, але характеризується ілюзорністю встановлених гарантій охорони прав дитини. Так, КВК України в більшій мірі приділяє увагу гарантіям забезпечення прав жінки, що має дитину до трьох років, встановлюючи лише, що у будинках дитини забезпечуються умови, необхідні для нормальної життєдіяльності та розвитку дитини. Яким вимогам повинні відповідати зазначені умови, мабуть, на сьогоднішній день визначаються на власний розсуд адміністрацією колонії, що не є прийнятним. Разом з тим в Україні діє Типове положення про будинок дитини (затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я у 1998 року зі змінами 2006 року), яке закріплює загальні засади здійснення та вимоги до діяльності даних установ. Зокрема, будинок дитини забезпечує: медико-соціальне обслуговування дітей; щоденне медичне спостереження педіатра

(і, в разі потреби, – інших спеціалістів) за вихованцями; проведення двічі на рік (весною і восени) поглиблених медичних оглядів вихованців; умови для розвитку, виховання та навчання дітей відповідно до їх віку; надання житла у межах встановленої санітарної норми, твердого інвентарю, столового посуду; надання одягу, взуття і м'якого інвентарю; раціональне харчування. Приміщення будинку дитини, інвентар, медичне та господарське обладнання повинні відповідати санітарно-технічним, санітарно-гігієнічним, медичним, педагогічним вимогам та нормам, вимогам з техніки безпеки, виробничої санітарії та протипожежної безпеки. Територія будинку дитини обов'язково повинна бути огорожена та озеленена, мати приміщення для сну дітей на свіжому повітрі, обладнана майданчиками для організації їх прогулянок та ігор. Будинок дитини забезпечується необхідними методичними посібниками, іграшками відповідно до віку, психомоторного та фізичного розвитку дітей. Штати медичного, педагогічного, адміністративно-господарського персоналу будинку дитини встановлюються за штатними нормативами Міністерства охорони здоров'я України та затверджуються засновником. Дані норми, вважаємо, можна або інкорпорувати в КВК України, або закріпити в ньому банкетну норму з відсилкою на Типове положення про будинок дитини.

Вирішуючи питання щодо залишення дитини з матір'ю у виправній установі, необхідно враховувати декілька факторів: по-перше, нагальним питанням є передбачення статті видатків у бюджеті на реалізацію статті 115 КВК України стосовно надання харчування, одягу, взуття, білизни і комунально-побутових послуг ув'язненим та їх дітям безоплатно; по-друге, оскільки приміщення дитини в таку установу через просторову та соціальну обмеженість впливає на її розумовий та фізичний розвиток, необхідно персоніфіковано підходити до кожної окремої дитини та матері при наявності відповідного висновку органів опіки та піклування щодо здійснення останньою добросовісно своїх батьківських обов'язків; по-третє, на нашу думку, не можна цілковито ізолювати дитину від суспільства, внаслідок чого необхідно серед гарантій права на повноцінний розвиток дитини передбачити можливість її тимчасового перебування у родичів; і, насамкінець, є потреба у перегляді строку перебування дитини з матір'ю у виправній колонії, оскільки в трирічному віці вже відбувається формування її особистості, тому доцільніше врахувати поради психологів та скоротити термін такого перебування до одного року, що мінімізує травму дитини від розставання з матір'ю, залишаючи при цьому можливість його подовження з урахуванням строку позбавлення волі.

Висновки. Отже, відповідь на питання щодо пріоритетності права жінки на материнство та особисте виховання дитини або, все ж таки, права дитини на належний рівень життя та фізичний, духовний й моральний розвиток під час відбування матір'ю покарання у вигляді позбавлення волі, полягає, на нашу думку, в можливості встановлення додаткових гарантій здійснення прав дитини шляхом встановлення системи державного конт-

ролю за добросовісністю виконання батьківських обов'язків та належних державних гарантій щодо створення умов для повноцінного психофізіологічного розвитку дитини.

Література:

1. Офіційний сайт Дитячого будинку Чорноморської виправної колонії № 74. – Режим доступу : <http://dobroe-delo.com.ua>.
2. Резолюція ООН 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року «Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
3. Руководство для административных учреждений исполнений наказаний и других должностных лиц. Женщины в местах заключения. Серия справочников по уголовному правосудию // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unodc.org/place of imprisonment>.

Клим С. И. Особенности реализации права ребенка на семью в местах лишения свободы

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы обеспечения надлежащих условий воспитания детей в местах лишения свободы. Делается вывод о необходимости учета добросовестности выполнения обязанности относительно воспитания ребенка матерью-заключенной при решении вопроса определения места проживания малолетнего. Акцентируется внимание на потребности установления государственных гарантий обеспечения физического, морального и духовного развития ребенка в колонии.

Ключевые слова: право на семью, право ребенка на физическое, духовное и моральное развитие, право и обязанность родителей на личное воспитание ребенка, места лишения свободы.

Klim S. Features of the child right to the family in prison

Summary. In the article the questions of providing the proper terms of children education are examined in the imprisonment places. Drawn conclusion about the account necessity of honesty duty performance in relation to child education during determination of residence child. Attention is accented on the requirement of establishment of state guarantees of providing of physical, moral and spiritual development of child in a colony.

Key words: a right on a family, child right for a physical, spiritual and moral development, right and duty of parents on the personal education of child.